

İbn-i Haldun'un Düşüncesi ve Uluslararası İlişkiler

Sayed Hanan YUSOFI* (يد و سد في ح نان سيد)

Öz

1332 yılında Tunus'ta doğan İbn-i Haldun, sırasıyla Fas, Mağrip, Endülüs, Dımeşk ve bazı Afrika'daki küçük devletlerinde yaşamış ve 1406 yılında Mısır'da vefat etmiştir. O hayatının değişik dönemlerinde birçok devlet adamının yanında çeşitli makamlarda bulunmuştur. Târîhu'l-İber adlı kitabın giriş kısmını oluşturan iki ciltlik mukaddimesi sayesinde İbn-i Haldun dünya çapında ünlü bir siyasetçi, sosyolog, tarihçi, felsefeci ve şair olarak tanınmıştır.

İbn-i Haldun mukaddimesinde devletin kurulması ve ayakta kalması için hayatı öneme sahip olan asabiyet, insanların bireysel hayattan toplumsal hayata geçişi olarak tanımladığı ve uygarlık veya medenileşme olarak kabul edilen İlmi Ümran ve devletin oluşumu, büyümesi, zayıflaması gibi önemli konulardan bahsetmektedir. Asabiyet ve ümrani devletin oluşumuna giden süreç olarak kabul etmekle birlikte, ilmi Ümran'ın kurucusu olarak da kendisini kabul etmektedir. Ona göre, ümran kavramı ve ilmini ilk kullanan kişi kendisidir. İbn-i Haldun'un sosyal bilimlere sağladığı en önemli katkı ise, tarih yazım anlayışındaki eleştirel tarih yaklaşımı olmuştur. Ona göre tarih, neden-sonuç, tarafsızlık, akılcılık ve kaynak eleştirmesi ilkeleri esaslarına göre yazılmalıdır. Bu düşünürün düşünceleri uluslararası ilişkiler teorileri kapsamında realist düşünceye yakınlık göstermektedir.

Anahtar kelimeler: İbn-i Haldun, Asabiyet, Ümran, Bedevi, Hadari, Devlet

Ibn Haldun thought and International Relations

Abstract

Ibn Haldun, who was born in Tunisia in 1332, lived in Morocco, Maghreb, Andalusia, Dımeşk and some small African states, respectively, and died in Egypt in 1406. In various periods of his life, he held various posts with many statesmen. With the introduction of a two-volume forms the preface to the book Târîhu'l-İber and than Ibn Haldun is known worldwide as a famous politician, sociologist, historian, philosopher and poet.

Asabiyet, which has a vital importance for the establishment and survival of the state in the holiness of Ibn Haldun, people identified as the transition to the social life or individual life and civilization civilizing acceptable Scientific Ümran and state formation speaks of important issues such as growth and weakening. Although accepting asabiyet and umran as the process leading to the formation of the state, he accepts himself as the founder of the science Umran. According to him, he is the first person to use the concept and knowledge. The most important contribution of Ibn Khaldun to the social sciences was the critical history approach in the understanding of historiography. According to him, the principles of history, cause-effect, objectivity, rationality and source criticism should be written according to their principles. The thoughts of this thinker are close to realist thought within the scope of international relations theories.

Keywords: Ibn Haldun, Asabiyet, Umran, Bedouin, Hadari, State.

*Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Doktora öğrencisi, e-posta: sayedhanany@gmail.com

İbn-i Haldun 1332 yılında Tunus'ta dünyaya gelmiştir. İbn-i Haldun'un yaladığı çağda doğmuş olduğu Afrika kıtasında büyük devletler parçalanmış yerlerinde küçük devlet ortaya çıkmıştır. Bu küçük devlet hep bir birlerine karşı savaş durumundaydı. Yine bu dönemde Endülüs Müslümanların elinden çıkmak üzereydi. Asya'da Emir Timur ortaya çıkmış ve dünya hükümdarı olmaya çalışmıştı. Bu bağlamda Emir Timur ve Yıldırım Beyazıt arasında Ankara savaşı yaşanmıştır. Selçukların yıkılmasından sonra Osmanlıların ortaya çıkışı ve güçlenmeleri de bu dönemde yaşanmıştır. Memluklar Mısır'da en şahane hüküm sürmekteydi. Bütün bunları İbn-i Haldun çok yönlü bir âlim olarak ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Başka bir ifade ile İbn-i Haldun yaşamış olduğu çağın mahsulüdür.

İbn-i Haldun ilk siyasi görevine 1352 yılında 20 yaşındayken başlamıştır. O kâtiplikten, haciblik, müderrislik, elçilik, şeyhülislamlik makamına kadar ulaşmıştır. Onun hayatı hep maceralarla dolu olmuştur. Her devlet adamını yanında çalışmaya başladığında ona karşı duran olmuştur. İbn-i Haldun kendine has metodu ile dünya tarihini yazmıştır. Onu eserlerinden en önemli ve en meşhuru olan mukaddime aslında Târîhu'l-İber'in girişi olarak yazılmıştır. İbn-i Haldun mukaddime adlı eserinde insanların nasıl bireysel halden toplumsal hale geçtiklerini, devletin nasıl ortaya çıktığından bahseder. O bütün bunları incelemek için asabiyet, Ümran ve mülk ya devlet kavramlarını kullanmaktadır. İbn-i Haldun insanların gelişim sürecini toplum ve devletin oluşumunu bir tarihsel süreç olarak ele almaktadır.

İbn-i Haldun toplumsal hayatın ortaya çıkışı, devletlerin oluşumu, yükselişi ve çöküşünün büyük oranda asabiyette olduğunu altını çizmektedir. Adı geçen düşünür Mukaddime adlı eserinde geniş yer verdiği asabiyet kavramının devletlerin kuruluşu ve insanların toplumsal yaşamaya başlamasının nedeni olarak izah etmektedir. Asabiyetten sonra mukaddime İbn-i Haldun en çok kullandığı kavram Ümran kavramıdır.

İbn-i Haldun asabiyeti iki nesep asabiyet ve sebep asabiyeti olarak ikiye ayırmaktadır. Sebep asabiyetinin nesep asabiyetine göre zayıf olduğunu altını çizer. İbn-i Haldun tarafından bir ilim olarak kabul edilen ve kurucusunu kendisi olduğunu iddia edilen İlmi Ümran da mukaddime geniş yer almaktadır. İlmi Ümran İbn-i Haldun'un tabiri ile "yeryüzünde toplum şakilinde yaşayan insanların toplumsallık kuralı ve yasalarından" ibarettir. Ümran kavramı İbn-i Haldun'un siyasi teorisinde uygarlık veya medeniyet anlamını taşımaktadır. İbn-i Haldun'a göre insan bir medeni varlıktır ve onun bireysel yaşamdan toplumsal yaşama geçmelidir. Bu geçiş ise Ümrandır. O insanların ihtiyaçlarını bireysel olarak elde edemediklerinden ve tehditlere karşı bireysel olarak savunamadıklarından dolayı toplumsal hayata geçtiklerini ileri sürer. İbn-i Haldun Ümran sürecinin de altında asabiyetin yattığından bahsetmekle beraber Ümranın iki aşamalı biri bedevi Ümran(kırsal hayat) diğeri hadari (kentsel hayat) Ümran olduğunu ileri sürmektedir.

İbn-i Haldun tarafından mukaddime incelen kavram mülk veya devlet kavramıdır. O devletin oluşumunu asabiyet ve güce bağlamaktadır. Güçlünün zayıfa karşı elde ettiği başarının sonucunu devlet olarak kabul eder. Ona göre devlet insan tabiatının gereğidir. Devletsiz toplum olmaz ve devlet asabiyet üzerine ayakta kalır. İbn-i Haldun devlette dinin esas olduğu fikrine karşıdır. O devletle ya siyasetle dinin

ayrı olduğunu değil devlet ile dinin farklı karakterlere sahip olduğunu iddia eder. O dinsiz devlet ve toplum olamaz fikrine de karşıdır. Dinin tabiatı akli ve tabii değildir. İbn-i Haldun bunları dinsiz ve peygambersiz devletlerin olduğunu göstererek iddia etmektedir. İbn-i Haldun din ve devletin karakterlerini ayrı olduğunu iddia ederken dinin siyaset dışı bir mesele olduğunu asla düşünmemiştir. O dinin hâkim olması ile devlet kurulabilir ve böylece ikisi birleşir.

İbn-i Haldun devletin çeşitleri olarak tabii devlet ya riyaset, siyasi devlet ve hilafetten bahseder. O tabii devlette otoritenin zorla değil saygı ve hürmetler olduğundan bahsederken, siyasi devlette otoritenin zorlayıcı olduğundan bahseder ve hilafette ise otoritenin menşesini din olduğundan bahseder. O devletin de insanlar gibi ömrü olduğunu kabul eder. Ona göre devlet doğar, büyür ve ölür. İbn-i Haldun devletin yıkılışına neden olan unsurları da şöyle sıralar. Asabiyetin zayıflaması, ekonomik sistemin bozulması, sınırların genişliği ve hükümdarın aşırı zulmüne sebep olur.

İbn-i Haldun'un düşüncelerini ele alındığı zaman onun günümüzdeki uluslararası ilişkiler kuramları çerçevesinde realist akıma yakın olduğu bilinmektedir. Onun düşüncesinin merkezinde güç ve çıkar mevcuttur. Sadece düşüncesinde değil kişilik olarak da İbn-i Haldun çıkarıcı ve menfaatçi bir kişiliğe sahiptir. Realizmin özünü de güç ve çıkar teşkil eder. İbn-i Haldun metot olarak eleştirel, akılcılık ve neden sonuç ilişkileri, üslubunu kabul etmiş bir düşünürdür. O kendisinden önceki tarihçileri taklitçilik, taraftarlık ve habercilik ile suçlamaktadır. Ona göre bir hadiseyi ele almak için o hadisenin kaynağını eleştirmek, o hadisenin akılcıca kabul edilip edilmeyeceğini tespit etmek ve o hadisenin neden ve sonucunu araştırmak gerekmektedir.

İbn-i Haldun'un Hayatı

Abdurrahman b. Muhammed b. Muhammed b. Ebu'l-Hasan b. Muhammed b. Cabir b. Muhammed b. Abdurrahman b. Haldun 732/1332 yılında Tunus'ta dünyaya gelmiştir (Haldun, 2004:506). İbn-i Haldun Yedinci hicri yüz yılının ortalarında Endülüs'ten Tunus'a göç eden bir Müslüman ailenin çocuğudur. İbn-i Haldun'un ailesi muvahhidiler devletinin durumu zayıflamaya başlayınca ve Endülüs'te kargaşalar şiddet bulunca Tunus'a göç etmek zorunda kalmıştır. İbn-i Haldun'un babaları Endülüs hâkimlerinin nezdinde itibara sahip kişilerdi. (Haldun, 2012:32). İbn-i Haldun ilk eğitimin Kuranı Kerimin Mahalledeki medresede ezberlemekle başlamıştır. Babası ve Tunus âlimlerinden Arapça edebiyatı öğrendikten sonra dönemin büyük âlimlerinin yanında fıkıh derslerini öğrenmeye başlamıştır. Kuranı Kerimi yedi tarz kıraatini de başarı ile bittirdi (Haldun, 2011:24). İbn-i Haldun 15 yaşındayken Tunus Sultan Ebul Hasan tarafından ele geçirildi. Âlimlere karşı saygılı olan bu sultanın yanındaki âlimlerden Hadis ilmi öğrenmiş ve Hazreti Peygamberin hadislerini ezberlemiştir. Sultanın yanında bulunan âlimlerin iki bini aşkın kitaba sahip kütüphanesi vardı. Bu dönemde İbn-i Haldun bu kitaplardan yararlanmanın yanı sıra âlimler ve sultanın meclislerinde de bulunmuştur (Haldun, 2011:26-27). Böylece bu dönemde İbn-i Haldun o âlimlerden zamanının ilimlerini tahsil ederek büyük âlimler safına girmeye hak kazandı.

1349 yılındaki Afrika'daki Taun hastalığından dolayı annesi, babası ve bütün hocalarını kaybetti. İbn-i Haldun babası Muhammed zamanının önemli

insanlarından idi. Büyük babası ise büyük devlet adamlarından idi. Bu aileden gelmesi ve babasının meclislerinde iştirak etmesinden dolayı İbn-i Haldun'da bilim ve İktidar sevgisi birden gelişmiştir (Haldun, 2012:36). İbn-i Haldun ikisini ele geçirmek için elinden geleni yapmış ve neticede bilim dünyasında benzerine az rastlandığımız Mukaddime ve Târîhu'l-İber gibi önemli eserleri insanlık ve bilim dünyasına yadigâr bırakmıştır. Eserleri sosyoloji, Tarih, coğrafiye, siyaset bilimi, din ve devlet konularını en iyi şekilde kapsamaktadır. İbn-i Haldun'un hayatı kendi kalemi ile yazdığı Et-tarif adlı eserinden anlaşılacağı gibi dört dönemden oluşmaktadır. Birinci dönemi onun ilk 20 yılı yanı çocukluk ve öğrencilik zamanıdır. İkinci dönemi 25-26 yıllıktır. Bu dönemde adı geçen kişi Cezayir, Fas, Mağrip ve Endülüs'te siyaset ile ilgilenmiş ve farkı devleti görevlerde bulunmuştur. Üçüncü döneminde sekiz yıllık inziva hayatı yaşamıştır. Bu sekiz yıldan 1375-1378'e kadar İbn-i Selama Kalesinde kalmış ve Mukaddime adlı eserini burada yazmıştır. Hayatı dördüncü ve son 24 yılını Mısır'da Kadılık ve Müderrislik yapmıştır (Say, 2011:85).

İbn-i Haldun öğrencilik hayatından sonra ilk siyasi işini 1352(753 hicri) yılında Tunus yönetiminin başında bulunan Sulta Ebu İshak'ın kâtipliğine atanmakla başlamıştır. Annesi, babası ve hocalarının vefatından sonra ilim öğrenmek için Mağrip'e gitmek isteyen fakat büyük kardeşi Muhammed'in izin vermemesinden dolayı gidemeyen İbn-i Haldun kâtiplik görevini Mağrip'e gidebilmek için kabul etmiştir (Haldun, 2004:527). İbn-i Haldun 1953 yılında Fas Emiri Sultan Ebu İnan'la görüşmüş ve bir yıl sonra sultanın bilim meclisi ve kâtipliğine kabul edilmiştir. Bu dönemde tekrar Fas'taki âlimlerden ilim öğrenmiştir. 1957 yılında sultan tarafında Muvahhidilerin Bicaye yönetimi başındaki Emir Muhammed arasında var olan dostluktan dolayı hapse atılmış ve 1958 yılında Sultan Ebu İnan'ın ölümünden sonra serbest kalmakla birlikte eski görevine başlamış ve memleketine dönme isteği yeni Sultan tarafından reddedilmiştir (Haldun, 2011:60-61). İbn-i Haldun ve Fas emiri Ebu İnan arasındaki anlaşmazlığın bir nedeni de İbn-i Haldun'un yüksek makam isteğini sultan tarafından verilmemesidir. İbn-i Haldun sultanın yanına varmayı terk etmişti (Haldun, 2004:535). Adı geçen düşünür 1359 yılında Endülüs'te hâkimiyeti olan ve iktidarını genişletmek isteyen Sultan Salim'in yanında sır kâtibi olarak işe başladı. İbn-i Haldun Fas hükümetini Ebu Salim'e tabii olması için çok çalışmıştı. Bundan dolayı sır kâtipliğine getirildi (Haldun, 2004:61-62). Sultan Ebu Salim'in saltanatının son döneminde İbn-i Haldun Huttatu'l-Mezalim(yargıç başı ve Denetim) görevine getirildi. Sultan öldükten sonra başkalarının karalamasından dolayı yeni Sultan ile İbn-i Haldun'un arası açılmış ve İbn-i Haldun 1363 yılından Fas'tan ayrılıp Endülüs'e giderek Gırnata emiri olan eski dostu Ebu Abdullah Muhammed'in yanında yerleşmiştir. Sultan Ebu Abdullah b. Ahmar Hanedanının üçüncü Padişahı idi (Say, 2011:87). İbn-i Haldun Endülüs'e vardığında Sultan tarafından şahane karşılanmış ve hediyeler verilmiştir. Ayrıca ona güzel ev ve başka imkanat sağlamıştır. Sultan İbn-i Haldun'a umduğundan fazla değer ve mevki verdi. Bir yıl sonra onu Kastilya kralı Petro ile arasında anlaşma imzalanması için elçi olarak gönderilmiştir. Kastilya kralı İbn-i Haldun'a kendisinin yanında kalmasını ve eğer kalırsa babalarından alınan arazileri tekrar verileceğini söylemiş ama İbn-i Haldun görevini başarı ile bittirdikten sonra Endülüs'e dönmüştür (Haldun, 2012:54). Bu zamanda ailesi Kasantine'den Endülüs'e dönmüş ve sultan tarafından tedarik edilen evde yaşamaya başlamıştır. Fakat vezir İbnu'l-Hatib ile arasındaki ilişkilerin soğumasından dolayı Endülüs'te fazla kalmamıştır. Bicaye sultanı Emir Muhammed

Ebu Abdullah Muhammed İbn-i Haldun'a yazdığı mektubunda gelip haciplik görevini yürütmesini talep etmişti. Bunun üzerine İbn-i Haldun Endülüs'ten Bicaye'ya gitmiş haciblik görevine başlamıştır (Haldun, 2011:88). İbn-i Haldun Haciblik döneminde Sultan'ın amcasının oğlu Ebu'l Abbas Bicaye'ye saldırı düzenledi ve Sultanı şehirden uzak bir yerde yakalayıp öldürdü. Bunun üzerine bazı Bicaye devlet adamları Ebu'l Abbas'a karşılık verilmesinden yana çıktı ama İbn-i Haldun hükümetin başındaki kışı olarak fitnenin sona ermesi için Bicaye'yi Ebu'l Abbas'a teslim etti. Sultan Ebu'l Abbas buna karşılık olarak İbn-i Haldun'a hediyeler vermiş ve sonra da Bicaye'den ayrılmıştır (Haldun, 2004:543).

Sultan Ebu'l-Abbas Bicaye'yi aldıktan sonra İbn-i Haldun 1368'de Tilemsan sultanı Ebu Hammu tarafından hâcib yapması için istenmiştir. İbn-i Haldun Tilemsan'a gitmeden önce Bicaye'deki kabileler ile görüşmüş ve sultan Ebu'l Abbas'a karşı ayaklanmalarını talep etmişti. Kabileler İbn-i Haldun'un sözünden çıkmazdı. Bu sıralarda İbn-i Haldun tekrar Endülüs'e gitmek için yola çıkar ve Huneyn'de Mağrip Hâkimi Sultan Abdul Aziz tarafından yakalanır ve sorguya çekilir. İbn-i Haldun Sultan Abdul Aziz'e buralardan ayrılacağını anlatmış ve sultan da kabul etmiştir. Sultan Abdul Aziz İbn-i Haldun'a Bicaye hakkında soru sormuş ve o da Bicaye'nin ele geçirilmesini kolay olduğunu anlatmıştır. Bundan sultan çok memnun kalmış ve bir geçe hapiste kaldıktan sonra azat edilmiştir (Haldun, 2011:108). Sultan Abdul Aziz Tilemsan'a saldırı düzenlemiş ve İbn-i Haldun da ona yardım etmiştir. İbn-i Haldun Arap Kabilelerini sultandan itaat etmeleri için ikna etmiş ve bunun için sultan tarafından hediyeler ve bağışlara almıştır. Oba binecek ve yol imkânları sağlandı, İbn-i Haldun Yola çıktı. Sultan Abdul Aziz İbn-i Haldun'un yardımı ile Tilemsan'ı ele geçirmişti. Bundan dolayı ona daha çok bağışta bulundu. İbn-i Haldun bundan sonra Beskera'ya ailesinin yanına gitmiştir (Haldun, 2004:551-552). Bir müddet sultan ile mektuplaşmakla iletişimde bulunan İbn-i Haldun 1372'de Sultan'ın çağırması sonucunda Beskera'dan ailesiyle birlikte Mağrip'e gitmek için yola çıkmış fakat yoldayken Sultan Abdul Aziz'in ölümünden haberdar olmuştur. Yolculuk devam ederken Sultan Abdul Aziz'in ölümünden sonra Tekrar Tilemsan'a hâkim olan Ebu Hammu İbn-i Haldun ve yanındakileri yolunu keserek bunları yağmaladı. İbn-i Haldun kendi kalem ile yazdığı Et-tarif adlı eserinde bu yağmalamadan dolayı bir dağa kaçtığını ve iki gün aç ve barıksız bir çölde kaldıktan sonra sekenesi olan bir yere geçerek arkadaşları ile buluştuktan sonra Debdu Dağına Sığınmışlardır. Bundan sonra Fas'a gitmiştir. Bir müddet Fas'ta devletin yüksek makamlarını yürütmüştür (Haldun, 2011:112). Bu kargaşalardan sonra İbn-i Haldun siyasetten uzaklaşıp bilimle uğraşmaya karar vermiştir. Bu karar çok zor amele aşırıldı. İbn-i Haldun Tekrar Endülüs'e gitti amma Mağrip Sultanlarının İbn-i Haldun tarafından yine kabileleri kıskırtmak gibi sorunlara karşı karşıya kalmamak için Endülüs sultanından onu Endülüs'ten kovulmasını istemeleri üzerine, İbn-i Haldun Endülüs'ten Huneyn'e sürgün edildi. Buralarda ise Ebu Hammu hâkim idi. İbn-i Haldun Ona karşı yaptıklarından dolayı burada yaşamaktan korkardı. Fakat Ebu Hammu bir süre ona dokunmamış ve bir müddet sonra onu bedevi Kabilelere elçi olarak göndermiştir. Bu olaydan sonra İbn-i Haldun İbn-i Selama Kalesine yerleşmiştir. İbn-i Haldun hayatını en önemli yıllarını burada geçirmiştir. Çünkü İbn-i Selama Kalesinde Târîhu'l-İber ve Mukaddime adlı yapıtlarını yazmıştır. Yazdıklarını kaynakçasını incelemek üzere 1378'de Tunus'a dönmüştür (Say, 2011:88). Çünkü İbn-i Haldun yazdıklarını hepsini ezberden

yazmıştı. İtminana ermek için yazdıklarını kaynakçalarını da gözden geçirmesi gerekmektedir. Bunun için baba yurdu Tunus'a dönmüştür (Haldun, 2011:135).

İbn-i Haldun'un İbn-i selama kalesinde inziva hayatı yaşaması ve siyasetten uzaklaşmanın sebeplerinin biri ilim ve düşünmek ise ikincisi ise Ebu Hammu yanında vezir olarak çalışmakta olan kardeşi Muhammed'in öldürülmesidir. Bu olayla beraber İbn-i Haldun siyasetten tam anlamıyla uzaklaşmış ve kendisini ilme adanmıştır (YvesLocoste, 2012:104-105). Tunus'a giderken ailesini Kosantine sultanına emanet etmişti. Tunus'a vardktan sonra Tunus sultanı tarafından hoş karşılanmış ve kalacak bir ev verilmiştir. Bundan sonra ailesini de kendi yanına ister ve burada kalmaya devam ederler (Haldun, 2011:135-136). İbn-i Haldun Tunus'tayken sultan tarafından çok ilgi görmüş ve hatta zaman zaman sultan tarafından baş başa görüşmek için davet edilmiştir. Bu ise Sultan'ın yanındakilerce iyi karşılanmamış ve sultana İbn-i Haldun'u gıybet etmelerine ve karalamalarına neden olmuş fakat sultan bunlara inanmamıştır. İbn-i Haldun Tunus'ta Târîhu'l-İber adlı tarih eserini kalan kısmını da bittirmiş ve kitabı sultana armağan etmiştir. Bununla birlikte sultanın daha fazla teveccühünü kazanmıştır. Kitabı takdim ederken sultana övgülerle dolu bir şiir okumuştur. Nihayet sultanın yanındaki insanların kötölemesinin bir gün tesir edeceğinden endişe eden İbn-i Haldun 1382 yılında hacca gitmek bahanesiyle Tunus'tan ayrılmış, Mısır'a doğru yola çıkmıştır (Haldun, 2011:137). Hacca gidemeyen İbn-i Haldun bir ay İskenderiye'de kaldıktan sonra Kahire'ye gitti ve Mısır sultanı tarafından iyi karşılandı ve sultan tarafından armağanlar ve bağışlar verildi. İbn-i Haldun bundan sonra Kahire medresesinde müderris olarak derse başlamıştır (Haldun, 2004:64). Kahire'de yerleştikten sonra ailesinin de gelmesin için Tunus'a mektup yazdı. Tunus Sultanı İbn-i Haldun'un tekrar gelmemesinden endişelenip ailesini Tunus'tan çıkmasına izin vermedi. İbn-i Haldun ise Mısır sultanı Berkuk'tan Tunus sultanına ailesinin göndermesi için şefaet etmesini talep etti. Mısır sultanı da Tunus sultanına mektup yazarak İbn-i Haldun'un isteğini ilettil. Tunus sultanı İbn-i Haldun'un ailesini gemi ile Mısır'a yollamış fakat İskenderiye yakınlarında geminin batması ile İbn-i Haldun'un ailesine kavuşma arzusu da batmıştır. Eşi ve evlatlarını geminin batması sonucunda kaybetmiştir (Haldun, 2011:154-157). 24 yılı mısırdaki kaldığı müddette asla siyasetle uğraşmayan İbn-i Haldun Kadılık ve müderrislik yapmıştır. İlk kazılık görevi 1384 yılında başlamış ve bu görevden defalarca azledilip tekrar atanmıştır. İbn-i Haldun Mısır'da kaldığı sırada müderrislik ve kadılık görevlerinin yanında Mukaddime ve Târîhu'l-İber'e bölümler eklemiştir(Haldun, 2004:66). İbn-i Haldun 1387 yılında hacca gitmiştir.

İbn-i Hayatındaki önemli hadiselerden biri Emir Timur ile görüşmesidir. Emir Timur 1401 yılında Dimeşk'i ele geçirmesinden önce omumla görüşmesidir. Sivas ve Anadolu'nun bazı kısımlarını aldıktan sonra Şam'a doğru yola çıkan Emir Timur'a karşı Mısır Sultanı savaşmak için sefere çıkmış yanında İbn-i Haldun'un da gitmesini istemiştir. İbn-i Haldun görevde olmadığı için gelmeyi kabul etmemiş fakat sultan tarafından bir miktar bağış ve hediye verildikten sonra sultan ile yola çıkmıştır (Fischel, 2010:51). Dimeşk etraflarında iki leşker de savaş için beklerken Mısır'dan sultan'a bazı kabilelerin ayaklandığı haberi gelir ve sultan dönmek zorunda kalacak ama İbn-i Haldun Dimeşk'te kalmıştır. Bir gün Dimeşk âlimlerinden bazıları Emir Timur ile görüşür. Emir Timur onlara İbn-i Haldun'un Dimeşk'te olup olmadığını sormuştur. Dimeşkalimleri buna İbn-i Haldun'a iletmiş ve İbn-i Haldun d Emir

Timur'un huzuruna varmış, tanışmaktan sonra ona bütün Mağrip'in hakkındaki bilgilerini yazıp vermesini istemiş, İbn-i Haldun da ertesi gün istediğini hazırlayıp takdim etmiştir (Fischel, 2010:55-57). Bu görüşmede İbn-i Haldun 30-40 yıldır Emir Timur'un didarını beklediğini ve bu nasip olduğu için çok sevindiğini söylemiş. Emir Timur bunun delilini sorunca İbn-i Haldun neden olarak Emir Timur'un âlim bir sultan ve dünya hükümdarı olduğunu ve dünya boyunca onun gibi hükümdar çıkmadığını yanı sıra onun hakkında kâhinler ve falcıların dedikleri için merak ettiğini söylemiştir. Yine bu konuşma sırasında İbn-i Haldun Dünya'da iki ırk biri Arap ve diğeri Türk olduğunu anlatmıştır (Haldun, 2004:607). İbn-i Haldun 35 gün Emir Timur'un yanında Dimeşk'te kalmış ve emir tarafından çok saygı ve lütf görmüştür. Emir Timur'dan izin alarak 1401 yılında Mısır'a dönmüştür (Haldun, 2004:612-613). Mısır'a giderken hırsızlar tarafından yağmalanmıştır. Emir Timur tarafından yazılıp MarselBrevn tarafından toplanan (Ben Cihan Guşa Timur'um) adlı kitapta Dimeşk âlimlerini ilimlerini denemek için çağırdığını ve onların içinde İbn-i Haldun'un da bulunduğunu ve onunun şöhretine yakıştığını anlatmaktadır. Timur göre İbn-i Haldun gerçek bir âlimdir (Timur, 1993:374-375). Timur Dimeşk'teyken Kuran-i Kerimin ayetlerini tekrardan sıralanabilir olup olmadığını istişare etmek için din âlimlerini bir araya getirmiş ve bu konuda istişare etmelerini talep etmiştir. İstışareden sonra âlimler Timur'a gelip fikirlerini bildirmiştir. Bunların içinden de İbn-i Haldun makul fikirlerinden dolayı Emir Timur'un Teveccühünü celp etmiştir (Timur, 1993:377).

İbn-i Haldun Emir Timur'un yanından döndükten sonra üç kez yargıçlığa atanıp azil edilmiştir. Bunun sebebi ise onun dürüst bir şekilde yargıçlık yapması ve sultanının etrafındakileri bu dürüstlüğü kabul edememesidir. İbn-i Haldun'un kendi ifadesi ile adaletten memnun olmayanlar onun adalet yapmasına karşı çıkarak sultana gidip onun hakkında yalanlar söyler ve onun görevden uzaklaştırılmasını talep ederlerdi (Haldun, 2011:259). İbn-i Haldun 1406 yılında hayata göz yumdu. Ölmeden bir ay önce son kez olarak yargıçlık görevine atanmıştır (Tahran, 1979: 79).

İbn-i Haldun'un Yaşadığı Çağ

İbn-i Haldun gibi çok boyutlu bir kişinin daha iyi tanınması için her şeyden önce onun yaşadığı zamandaki siyasal, kültürel, sosyal ve ekonomik durumun anlamak gerekmektedir. İbn-i Haldun'un da bir siyaset ve devlet adamı, din âlimi, sosyolog, tarihçi, şair ve coğrafiye bilimcisi olarak ortaya çıkması ve şöhrete sahip olmasına kesinlikle o zamanın şartları etkili olmuştur. Bunun için İbn-i Haldun'un Siyasi düşüncesini ele almadan önce o çağın şartlarını bilmek lazımdır.

İbn-i Haldun'un yaşadığı çağda kuzey Afrika'da küçük devletler mevcuttu. Bu küçük devletler hep bir birlerine karşı savaş ve kargaşa halındaydı. 13. yüzyılın ortasından itibaren Türkler ve Memlukler tarafından tekrar İslami yayma hareketleri başlatılmıştır (Say, 2011:110-111). Afrika ve Arap dünyasında devletler parçalanırken Asya'da Emir Timur imparatorluğunun sınırlarını genişletmekteydi. İslam dünyasının önemli güçlerinden Osmanlı İmparatorluğu Timur'un hamlesi ile zayıflamıştı. Ortadoğu'da Bağdat imparatorluğunu parçalanmış vaziyette ve 300 yıllık hâkimiyetleri sona ermek üzereydi. Selçuklular hâkimiyetinde bir birlik oluşan Bağdat 13. Yüzyılın sonlarındaki Haçlı seferleri ile tahrip edilmiştir. Mısır ise 14. Yüzyılda tarihinin en parlak dönemini yaşamıştır. İbn-i Haldun'un tespiti gibi Kahire

o zaman dünyanın başkentiydi (YvesLocoste, 2012:30-31). İbn-i Haldun'un doğduğu ve hayatını büyük kısmını geçirdiği bölge 1269 yılında Muvahhidi devletinin dağılmasından sonra Cezayir, Fas ve Tunus olarak üç ayrı küçük devletlere ayrılmıştır (Say, 2011:111). Muvahhidi devletinin ortadan kalkmasından sonra Hıristiyanların ilerlemesine maruz kalan Endülüs İbn-i Haldun'un zamanında Müslümanların hâkimiyetinden çıkmak üzereydi. Endülüs sonunda 1492 yılında Hıristiyanlara teslim edilmiş ve 8 asırlık İslam hâkimiyeti sona ermiştir (Şen, 2017).

Bütün bu parçalanmalar ve kargaşalara rağmen Arap dünyasında kültürel ve bilimsel birlik mevcuttu. Arap dili ve Tüccarlık Arap devleti arasındaki bilimsel ilişkileri sağlamaktaydı. Bilim adamları mektuplar yolu ile veya hacca gitmek yolundan bir birlerini tanıyor ve düşüncelerini biliyordu. Bu vesile ile düşünürlerin eserleri başka Arap devletlerinde de okunmakta ve bilinmekteydi. İbn-i Haldun'un da devlet adamlar ve bilim insanları tarafından bilinmesi bu koşulların neticesidir (Haldun, 2004:45-46). Yine bu dönemde Bizans İmparatorluğu çökmek üzereyken Bizanslılar ve Haçlılar Osmanlılar tarafından Anadolu topraklarından çıkarıp onların topraklarına girmeye başlamıştı (YvesLocoste, 2012:32). Kısacası İbn-i Haldun'un fikir dünyası ve siyasal düşüncesi yaşadığı çağın bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bölgesindeki parçalanmalar, savaşlar, kardeş kavgalar gibi unsurlar onun bir siyaset kuramcısı, sosyolog, tarihçi, siyasetçi, şair ve devlet adamı olarak yetişmesine sebebiyet vermiştir.

İbn-i Haldun'un Siyasi Düşüncesi

İbn-i Haldun'un siyasi düşüncesi yaşadığı zaman ve mekânın mahsulüdür. Yetiştirdiği zamanın şartlarına göre ele adlıği Târîhu'l-İber adlı dünya tarihi eserinin girişi olarak yazdığı iki ciltli Mukaddime onun siyasal düşüncesinin yansıdığı eserdir. Mukaddimenin incelendiğimizde onun siyasi düşüncesi çerçevesinde göze çarpan önemli kavramlar, devlet, asabiyet, Ümran, bedevi ve hadari kavramlarıdır. Bunun için İbn-i Haldun'un düşüncesini daha kolay anlamak için bu kavramları tek tek incelenmesi gerekmektedir.

Asabiyet

İbn-i Haldun toplumsal hayatın ortaya çıkışı, devletlerin oluşumu, yükselişi ve çöküşünün büyük oranda asabiyette olduğunu altını çizmektedir. Adı geçen düşünür Mukaddime adlı eserinde geniş yer verdiği asabiyet kavramının devletlerin kuruluşu ve insanların toplumsal yaşamaya başlamasının nedeni olarak izah etmektedir.

Asabiyet Arapça bir kelime olup akrabalık anlamını taşımaktadır. Fakat İbn-i Haldun'un asabiyet Kavramının kâşifi ve mucidi olarak bu kavramdan amacı baba soyundan gelen akrabaların arasındaki yardımlaşma, dayanışma ve tehditlere karşı savunmak için akrabalık bağından doğan ve daha sonra birleşip bir kimlik oluşturarak devletin kurulmasında rolü olan bir kavramdır (Kaymak, 2017). İbn-i Haldun'a göre insanların kendi yakınları için ister istemez iyilik yapmaya eğilimi olacaktır. Ona göre insanların bir yakınına karşı kötü bir eylem işlendiğinde kendi tepkisini gösterecektir. Bunu yapmadığı zaman kendini hor ve eksik hissedecektir. Çünkü asabiyet insanların fitri duygularında mevcuttur. İnsanlar asabiyet yani akrabalık bağlarından dolayı bir birlerinin yardımına gelir ve onun kurtarmaya çalışırlar. Akrabalık bağları ne kadar uzak olsa da ve ne kadar uzaklaşırlarsa da yine

asabiyet unsuru onları bir birlerinin yardımına koşmaya itecektir (Haldun, 2004:235). İbn-i Haldun asabiyet tek akrabalıktan doğan bir bağlılık olarak kabul etmemektedir. Ona göre akrabalık bağlarının yanı sıra insanlar sözleşme ve ant içmek ile de kendi aralarında asabiyet kurabilirler. Yanı bir kimliğin oluşturulması sadece aynı soydan gelenler arasında değil farkı soydan gelen insanların arasında da temin edilebilir (Haldun, 2004:253). İbn-i Haldun toplumsal yaşam, kabileler birliği ve sonunda devletin de asabiyet sayesinde var olduğuna inanmaktadır. Ona göre akrabalık bağları farkı olan grupların bir birleri ile savaştığında biri galip diğeri mağlup çıkacaktır. Galip çıkan kabile hâkimiyetinde iki ve ya daha çok kabile birleşerek bir kabileler birliğini kuracaktır. Bu kabileler birliği ilk riyaset iken daha sonra devlet olacaktır. Kabileler veya kabileler birliği arasında çıkan savaşlardan çıkan galip tarafın hâkimiyetinde devlet kurulacaktır. Yanı İnsanların bireysel fitri yaşam tarzından toplumsal yaşama geçmeleri ve devlet kurmaları asabiyet neticesidir (Arslan, 2002:113). Yine asabiyet İbn-i Haldun'a göre sadece toplumsal oluşumun ortaya çıkışı veya hâkimiyetin tesisi için değil bu oluşumların ayakta kalışı veya sona erışı için de önemlidir. Devletlerin tesisi ve yok oluşu asabiyyete bağlıdır (Arslan, 2002:115).

İbn-i Haldun asabiyyetin daha çok bedevilerin içinde hâkim olduğunu ve bedevilerin ırklarını orijinal olduğuna inanmaktadır. Ona göre bedeviler hayvancılık ve çiftçilik ile meşgul olduklarından dolayı başkalar onların yaşadığı dağlar ve köylerde yaşamak istememektedir. Çünkü onların yanında yaşamak zordur. Bunun için köylülerin içinde yardımlaşma, dayanışma ve tehditlere karşı bir birlerini korumak duygusu güçlüdür. Şehirlerde ise asabiyet zayıf olur çünkü şehirlerde insan nesli karışır (Haldun, 2004:254). İbn-i Haldun göre bazı kişilerin ve bazı kabilelerin başka Kabillerin kimliğine anlaşıma, evlenmek, antlaşmak veya kendi kabilesinden kaçmak sureti ile girecektir. Bunların bundan sonra hâkim kabilenin kimliğine sahip olmaları ve o kabiledaki imtiyazlardan yararlanmaları gerekmektedir. Bir devlet içinde yaşayan farklı etnik grupların o devletin kimliğini kabul etmeleri durumunda o devletteki imkânlardan yararlanması ve o devletin asabiyyetine şamil olması gerekir (Haldun, 2004:256). İbn-i Haldun asabiyet kavramının doğuş nedeni ise insan hayatının tehditlerden yoksun olmasıdır. İnsan her dönemde, her bölgede ve her şartta kendisini güvende hissetmek için çalışmaktadır. Kendini emniyette görmeyen bir kişi veya bir toplum kesinlikle akrabalık ve ortak değerlere sahip olan insan ve toplumların yardımı ve dayanışması ile kendini tehditte kurtaracaktır. Bu yardımlaşma ve tehdide karşı ortak müdafaa asabiyyetin meyvesidir. Asabiyet olmayan yerde yardımlaşma, dayanışma ve ortak müdafaa yoktur (Karagül, 2016:53).

Asabiyet İbn-i Haldun'un tespitine göre ilk olarak bedevi insanların ilkel ihtiyaçlarını karşılamak üzere ortaya çıkar bu ilkel ihtiyaçlar için ortaya çıkan asabiyet insanlar arasında maddi imkânlar ve rekabeti yaratır bu bir gruptaki insanlar arasında kargaşa ve tartışmalar neden olacaktır. Bu ise asabiyyetin olumlu halden olumsuz hale geçmesine neden olacaktır. Asabiyyetin olumsuz halinde rekabet, savaş, hâkimiyet kurma insanlar arasında ortaya çıkar. Böylece asabiyet insanların toplumsallaşmasına, sosyal hayata başlamasına ve hayatın kurumsallaşmasına neden olmuştur. İnsanlar arasındaki anlaşmazlıkların çözülmesi savaş yolundan veya anlaşma yolundan olacaktır. Bu çözüm ise asabiyyeti güçlü olan kabilenin başkalar

üzerinde hâkimiyet kurması olacaktır. Yanı asabiyet devletin kurulmasına neden olacaktır (Mehdi, 1957:331-332).

İbn-i Haldun asabiyetin daha önce iki çeşit biri kan bağı (soy asabiyeti) ve diğeri anlaşma ve evlenme (sebeup ya müktesep asabiyeti) ile olduğunu açıklamıştır (Ziya, 1940:64). Kan bağı ile oluşmayan asabiyetin kan bağı ile oluşan asabiyetten daha zayıf olduğunu altını çizmektedir. Kan bağıyla oluşmayan asabiyetlerin daha çok şehirlerde oluştuğunu ve şehirlerde insanların farkı kabile fertleri ile evlenmesi bu asabiyetin oluşmasına sebebiyet vermiştir. Kan bağı ile oluşan asabiyetin zaman geçtikçe farklı gruplara ayrılması ve yeni kabilelerin kurulması da bir gerçektir. Yeni oluşan grupların arasında rekabet ve yardımlaşmanın görmek mümkün olacaktır. Bu rekabet ve yardımlaşmanın şehirlerde farklı kabile ve grupların oluşmasına neden olacaktır (Haldun, 2004:60). İbn-i Haldun'a göre soy asabiyetinden sebep asabiyetine geçişi devletin ortaya çıkışına neden olacaktır. Bunu için fertlerden teşkil olan kabile ve kabilelerin birleşmesinden ortaya çıkan devletlerin ömrü de insanın ömrü gibidir. Düşünür devletlerin de insanlar gibi çocukluk, gençlik, olgunluk, yaşlanma ve yok olma süreçlerini takip edeceği kanaatindedir (Ziya, 1940:66).

İbn-i Haldun hâkimiyet ve başkanlığın güçlü olan kabile ve kabile içindeki ferde mahsus olduğunu belirlemekle beraber her asabiyetin için farklı asabiyetlerin olduğunu da açıklar. Mesela bir aile ya kabile içinde kardeşler ve amcaoğulları arasındaki asabiyette kardeşler amcaoğullarının yardımına koştuktansa kardeşlerinin yardımına koşacaklardır. Kabile için de aynı muamele geçerlidir (Haldun, 2004:257). Bütün bunlardan anlaşılacağı gibi İbn-i Haldun ilk milliyetçilik kavramını kullanan olmuştur. Asabiyet kavramı günümüzdeki milliyetçilik ile eşit olmazsa da bunun ortaya çıkaracak kaynaklardan sayılır. Milliyetçilikte de asabiyet gibi soy bağı önemli ve hayatıdır (Hülagü, 1999:71).

Ümran

İbn-i Haldun tarafından bir ilim olarak iddia edilen ve kurucusunun da kendi olduğu ileri sürülen Ümran kavramı veya ilmi Ümran mukaddimedede geniş yer bulmaktadır. Ümran ilimi İbn-i Haldun'un kendi tabiri ile "yeryüzünde toplum şakilinde yaşayan insanların toplumsallık kuralı ve yasalarından" ibarettir.

Ümran sözcüğü Arapça imar(inşaat) kökeninden gelmekte olup mamur ve mamure kelimeleri ile irtibatlıdır. Kök bağlamında İmar, mimar, istimar, sözcükleri ile bağlantılıdır. Ümran kelimesinin manası refah, bir yerde oturmak, bir yerde yaşamak, ilerleme, mamurluk ve medenileşme ve inşa edilen yer gibi manalardır (Say, 2011:287).

İbn-i Haldun siyasal düşüncesinde Ümran kavramı medeniyet veya uygarlık kavramlarını ifade etmektedir. İnsan İbn-i Haldun'a göre bir medeni varlıktır. Bunun için insan mecburen bireysel hayattan toplumsal hayata geçmelidir. Düşünüre göre sözü geçen toplumsal hayat ümrandır. İbn-i Haldun'un Ümran kavramı veya ilmi Ümrandan hedefi uygarlık veya medeniyetten ibarettir. İbn-i Haldun'a göre İnsanı tanrı yeme ihtiyacı ile yaratmış ve ona gıda elde etme gücü de vermiştir. Fakat bir insanın tek başına ihtiyaçlarını karşılayabilmesi güç oluyordu. İnsanlar ihtiyaçlarını karşılayabilmek için insanların toplum haline gelmesi gerekmektedir. Yine tanrı insanları bazı hayvanlardan daha zayıf yarattı ve hayvanlarda başkalarına saldırmak doğal olduğundan insanlar kendilerini hayvanların şerrinden korumak için

yardımlaşmaya ihtiyaç duymuşlardır. Bu ise insanlar arasında ilkel sanayinin oluşumuna neden olmuştur. İnsanların içinde yardımlaşma ve dayanışmanın olmadıkça hayvanların saldırılarından dolayı hayatta kalmaları imkânsız idi. Bunun için insanlar için toplumsal hayat kaçınılmaz olmuştur. Yine İbn-i Haldun'a göre tanrı insanları yeryüzünde kendi vekili olarak dünyanın geliştirmesi yani Ümran etmesi için göndermiştir. Yani insanın yaratılış nedenlerinden biri de Ümran etmektir (Haldun, 2004:129-130).

İbn-i Haldun Ümran kavramının gelişimini insan hayatını değişim ve gelişimine bağlamaktadır. Yine İbn-i Haldun uygarlıkların ortaya çıkmasını altında yatan temel nedeni asabiyet olarak kabul etmektedir. Ümran İbn-i Haldun'a göre iki aşamadan oluşmaktadır. Biri bedevilik ve diğeri ise hadariliktir. Bedevilik köy hayatını ifade ederken hadarilik ise kentsel hayatı ifade etmektedir (Şenol, 2014:124). İbn-i Haldun uygarlıkları iki aşama ayırırken insanların ihtiyaçlarını karşılamak için geçtiği tarihsel süreci göz önünde bulundurmıştır. Uygarlık veya Ümranın ilkel ve bedevi süreçten kentsel ve hadari sürece geçtiğini kabul etmektedir. Bu kabul üzerinde bu ayrımın yapmaktadır (Şenol, 2014:124). Bunu için ilke olarak bedevilik ya köy hayatını anlatmak gerekir. Daha sonra ise kentsel ve hadari hayatıdır.

Bedevi Ümran'da insan yaşamını sürdürebilmek için maaş veya ücret peşinde olacaktır. Bu maaş ve ücret genellikle çiftçilik ve hayvancılıktan elde edilecektir. Bu ise genelde çöllerde ve saharalarda olur. Bedevi Ümrandan insan ilkel yaşam ihtiyaçlarını elde etmek için yani bu süreçte insanlar en gerekli ve en basit ihtiyaçlar peşinde koşarlar. Yemekler genelde kendi çiftçiliklerinde yetiştirdikleri mahsulattan yapılırlar ve giyim ihtiyaçları ise besledikleri hayvanların derisinden elde edilir (Mehdi, 1957:249). Bu süreçte şehir ve kamusal kuruluşlar mevcut değildir. Okuma yazma, Pazar, vergi yoktur. Fakat bedevi hayat süren insanların gelirleri iyileşince bedevilikten çıkıp hadari hayata başlayacaklardır. Gelir iyileştiğinde o bedevi ve ilkel yaşam ihtiyaç modernleşecek ve insanlar çadırları yerinde binalar inşa edeceklerdir. Kentsel hayatın başlaması ile insanlar arasında ticaret ve sanayileşme ortaya çıkacaktır. Bununla beraber yaşam kalitesi ve gelir oranı da artış gösterecektir (Haldun, 2004:242). İbn-i Haldun bedevilik hayatın Ümran veya uygarlığın beşiği olarak kabul etmekle beraber şehir ve toplumsal hayatın başlangıç noktasını da bedevilik olarak kabul eder. Bedevilik sürecindeki insanlar için şehir hayatı bir amaçtır. Ona ulaşmak için bedevilik hayatını zorlukların kabul eder ve ondan kurtulmak için çalışırlar (Haldun, 2004:244). Bedevi insanların şehre gelmesi ile yaşam kalite ve stilleri değişecektir. Bu değişim İbn-i Haldun'a göre bedevi kültürünü medeniyete geçmesidir. Yani bedevi insanlar şehir hayatına geçmekle beraber medeniyet sahibi olmuşlardır. İbn-i Haldun bedevi kabilelerin bir devlet kurabilmeleri ancak ilahi bir din gerekmektedir. İlahi din olmadan vahşi ve medeni olmayan insanlar bir hâkimden itaat etmez. Çünkü bedevilikte insan huyu sert ve vahşidir. Sert ve vahşi huyla devletin kurulması imkânsızdır. Bu vahşi insanları medeniyet dolayısıyla devlet sahibi olmaları bir dine bağlı olmalarına bağlıdır. İbn-i Haldun bu bahsta bedevi Arapları örnek göstermektedir (Hülagü, 1999:74).

Yine İbn-i Haldun kentsel yaşamın kırsal yaşam ya bedevi yaşamdan ayıran unsurun onların arasındaki refah seviyesine bağlar. Bedevi yaşamda insanlar kendi elleriyle ürettiği yiyecek ve giyimden yararlanırken kentsel ya hadari hayatta insanlar

kendi geçimlerini sağlayacak gelir seviyesini aşip devlet tarafından sağlanan emniyet, binalar, pazarlar, köprüler ve gelişmiş ortamda yaşamakta ve lüks yaşam istekleri her gün artış göstermektedir. Yani bu iki grubun ayıran neden onların elde ettiği gelire bağlıdır. Hadari toplum ve bedevi toplumun diğer bir farkı ise birincisinde devletin olmayışı ve ikincisinde devletin oluşudur. Etik olarak da bedevi toplum etik değerlere hadari toplumdan daha yakındır. Yani bedevi insanlar şehri insanlardan daha çok semimi ve sadıktır. Bunun sebebi de bedevi insanların henüz zenginlik ve fakırlık gibi tabii olmayan duygusu ile bozulmamış olmalarıdır (Toku, 2002:92-93). İbn-i Haldun'a göre Hadari toplumlarda etiğin zayıflamasının nedeni ise devletin mevcudiyeti ve insanların kendi güvenliklerini devlete teslim etmeleridir. Kendi güvenliğini devlete teslim edenlerin cesaret ve istikameti yok eder. Bunun için hadari toplumlardaki insanlar bedevi toplumlardaki insanlara göre cesaretsiz ve ahlaktan uzak durumda olacaktır (Toku, 2002:94). İbn-i Haldun hadari hayat ya kentsel hayatın toplumsal yaşamını sonu olarak tabir eder ve bu dönemde kötülük ve fesadın yaygınlaşacağını savunmaktadır (Haldun, 2004:246).

Devlet

Devletin oluşumu ve Ortaya Çıkışı

İbn-i Haldun devletin asabiyet ve güç ürünü olarak kabul etmektedir. Ona göre asabiyet olmadan devlet kurulamaz ve ayakta kalamaz. İbn-i Haldun'a göre devlet bir grup, kabile ve asabiyetin başkasına karşı zaferinden doğar. Devletin ilk oluşumunun tohumları bedevilikten ortaya çıkmaktadır. Çünkü bedevi toplumlarda asabiyet, cesaret ve avlamak gibi huylar vardır. Devlet ilk oluşumunda bedevi hususiyete sahiptir(Haldun, 2004:316).

İnsanlar asabiyet sayesinde toplumsal hayata geçiş yaptıktan sonra kendi aralarında bir otoritenin olmasını gerekliliğini hissetmeye başlamışlardır. Çünkü başka kabilelerden gelecek saldırılardan korunmak için daha büyük birlik oluşturmak gerekmektedir. İnsanlar hayvanlardan gelecek tehditlere karşı kullanacak ilkel silahlarla başka bir insan grubu tarafından gelecek tehdidi önlemeyecekti. Çünkü bunların elinde olan silah başkalarının elinde de bulunmaktaydı. Bunun için insanı sadece insanla kontrol etmek mümkündü. Bu da bir otoritenin ya devletin var olması ile mümkün olacaktır. Devlet insanların bir birlerine karşı saldırılarını önlemek ve güvenliklerini sağlamak için ortaya çıkmıştır (Haldun, 2004:130).

İbn-i Haldun devletin insanın tabiatının bir gereği olarak kabul etmektedir. Ona göre insanın yaşayabilmesi için toplum hayatı ve yardımlaşma ile dayanışma ne kadar zaruri ise devlet de insan için o kadar zaruridir. O devletsiz toplumun mümkün olmadığı kanaatindedir (Hülagü, 1999:83). Devletin güçlülerin zayıflara karşı zaferlerinin neticesinde kurulduğu da adı geçen düşünürün fikridir. Ona göre devlet bedevi ve vahşi insanlar için kurulmuştur. Çünkü onlar hadari insanlara göre daha güçlü ve cesurlar. Fakat bu vahşi ve cesur insanlar devleti kurduktan sonra refah ve lüks yaşamaya geçer ve cesaret ve vahşilik huyları yumuşak ve medenileşecektir (Haldun, 2004:268). Yukarıda da belirtildiği gibi asabiyetin hedefi iktidarı ele geçirmektir. Yani devlet asabiyet ile ortaya çıkmıştır (Haldun, 2004:269).

İbn-i Haldun devlette dinin esas olduğu fikre karşıdır. O devletin insanların tabiatını bir gerekçesi olarak kabul etmektedir. Ona göre dinin menşei olan peygamberlik devlet gibi tabi ve akli hadise değildir. O dinin Allah'ın bir lütfu olarak

kabul görmekle beraber din olmadan toplumsal hayat ve devlet olmaz fikrine kesinlikle karşıdır. Ona göre devlet tabii olduğu gibi akli bir konudur. Dinin tabiatı akli ve tabii değildir. İbn-i Haldun bunları dinsiz ve peygambersiz devletlerin olduğunu göstererek iddia etmektedir. İbn-i Haldun din ve devletin karakterlerini ayrı olduğunu iddia ederken dinin siyaset dışı bir mesele olduğunu asla düşünmemiştir. O dinin hâkim olması ile devlet kurulabilir ve böylece ikisi birleşir (Hülagü, 1999:98-99).

İbn-i Haldun din ve siyasetin ayrı olduğunu değil devlet ve dinin farklı karakterlere sahip olduğunu iddia etmektedir. Bunun iddia etmekle beraber düşünürüne göre din ile devlet birleşebilir. Bunun örneği olarak Hz. Muhammed'den sonra ortaya çıkan İslami devletleri göstermektedir. Bunun için devletin şekil itibari ile üçe ayırmaktadır. Bunlar:

1. Riyaset ya tabii devletler. Burada yöneticinin güç ve baskıya dayanan otoritesi bulunmamaktadır. Yönetim toplumun karakterine göre kabile reisi tarafından yapılır.
2. Siyasi devlet: dünyevi sorunların çözümü için hükümdarın aklına göre yönetilir.
3. Hilafet: burada dünyevi ve uhrevi sorunları çözümü için yönetici tanrı tarafından belirlene yasalara göre insanları yönetir (Hülagü, 1999:98-99).

İbn-i Haldun göre devletin ortaya çıkması için gerekli olan unsurları şunlardan ibarettir. Asabiyet, vergi, sınırları korumak, hâkimiyet, kanun yapma. Ona göre devletin ayakta kalması için asabiyet ve para gerekmektedir. Asker ve ordu asabiyetin özünü teşkil eder. Devletin bozulması ilk olarak bunlarda görünecektir. Bunlar bozulmadan devlet ortadan kalmaz ama bunlar bozulunca devletin ayakta kalması güç olacaktır (Hülagü, 1999:85). İbn-i Haldun devletin kasabalar ve şehirlerden önce olduğuna inanmaktadır. Yani devlet şehirler ve binaların yapılmasından önce ortaya çıkmıştır. Çünkü bunları yapılması için hükümdarın olması ve bu işleri yönetmesi gerekiyor. Bedeviler devlet kurduktan sonra kendilerini korumak ve lüks hayat yaşamak için mecburen şehirlere geleceklerdir. Şehirlerin olmadığı dönemde kendileri şehir yapacaklardır (Haldun, 2004:11). İbn-i Haldun devletin Dini ve Akli olarak ikiye ayırmaktadır. Dini devlet tanrının buyurularına göre idare edilirken akli devlet insanın akli ya asabiyete göre idare edilecektir. İbn-i Haldun bu iki türden devletten başka medeni devletten de bahseder ama ona göre medeni devlet ortaya çıkmayacaktır (Rafih, 2008:173-174).

Devletin Ömrü

İbn-i Haldun devletin ömrünü de insanın ömrü gibi olduğuna inanmaktadır. Ona göre devletin ömrü üç nesil olacaktır. Bu üç nesil insanların ortalama ömrü olan 40 yaşa göre hesaplanır. İlk nesil bedevilik huy ve fitratı ile aşna ve bedevilik zamanındaki cesaret ve metanetten yoksun değil ve o zamanki zorlukları da hatırlamaktadır. Bunun için onlarda asabiyet hissi mevcut olacaktır. İkinci nesil hükümdarlığın tabiatında olan sükûnet ve rahatlık ile yaşamaya başlar ve bedevilik huyları ve asabiyetten uzaklaşırlar. Bu nesilde tek kişi hâkimiyeti başlar ve hanedan içinde koltuk kavgaları başlar. Ama bunlarda asabiyet hissi az da olsa mevcut ve eski

günleri hatırlarlar. Üçüncü nesil ise bedevilik hayatı, vahşilik ve asabiyet hissini kaybederler. Sükûnet, rahatlık ve eğlenmek son derecesine ulaşır ve bu nesil kendilerini kadınlar ve çocuklar gibi başkalarının himayesinde görmektedir. Bunlarda savaşma ve toprak genişletme hissi mutlaka yok olur. Eğer başka bir devlet ya kabileden bunlara saldırıldığında savaşamaz ve kendilerini koruyamazlar. Bunun için Padişah başka kabilelerden asker alır. Böylece devlet iktisadi bakımdan zayıf olur ve dağılır. Elbette dağılma süreci dördüncü nesilde görülecektir (Haldun, 2004:314-316).

Devletin Tarihsel gelişimi

İbn-i Haldun devletin özelliklerini nasıl nesilden nesle ya kişiden kişiye değişeceği iddia ediyorsa öyle de devletin beş aşamalı tarihsel süreçten geçeceğini iddia etmektedir.

1. Zafer dönemi: Bu dönemde devlet galebe neticesinde ortaya çıkar ve galebe elde eden devlet kurucularının asabiyet hisleri orijinal şekilde devam etmektedir. Bu dönemde devlet liderleri hâkimiyetlerini korumak için kendileri çalışmakta ve başka otoritenin hâkimiyetini asla kabul etmemektedir (Haldun, 2004:321).
2. Totaliterlik dönemi: Bu dönemde devlet lideri devleti tek başına yönetmeye yönelir. Bunun için kendi soyundan gelenleri devletten uzaklaştıracak bunların yerinde başka kabilelerden yardımcı ve hizmetçi istihdam edecektir. Bunu kendi kabilesinden olanları küçümsemek için yapar. Bu işten hükümdarın amacı iktidarı kendi evlatlarına kalmasını sağlamaktır. Bu ise kabilesinden gelenleri muhalefeti ile karşılaşır ve devlet liderini zor durumda bırakır (Haldun, 2004:322).
3. Hükümdarın sükûnet ve refaha kavuşması dönemi: Bu dönemde devlet lideri refah ve sükûnet içinde olacaktır. Bu da hükümdarlığın tabiatındandır. Hükümdar bu dönemde daha çok para biriktirmeye, büyük binalar ve köşkler yapmaya, şehir ve kaleler bina etmeye çalışır. Bu dönemde askerlere, memurlara ve hükümdarın etrafındakilere devlet tarafından daha fazla maaş ve bahşiş yapılacaktır. Bu dönem hükümdarın zulmünü sonu olacaktır. Çünkü bu dönemde hükümdar tek başına karar verecek ve ona göre hareket edecektir (Haldun, 2004:322).
4. Kanaat, taklit ve barış dönemi: Bu dönemde hükümdar seleflerinin yaptıklarına yetinir ve daha fazlasını istemeyecektir. Başka hükümdar ile sulh içinde yaşamayı tercih eder ve eskiden gelen her şeyi kabul ve taklit eder. Seleflerinden farklı adım atıldığında zarar göreceği kanaati hâkim olduğundan dolayı hep onları takip eder ve onları kendisinden daha zeki ve tedbirli olduğuna inanır (Haldun, 2004:323).
5. İsrâf dönemi: Bu dönemde hükümdar eskilerden kalan servet ve sermayeyi savurup saçacaktır. Bu dönemde hükümdar daha çok

gece hayatı ve eğlence meclisleri için para ve zaman harcar. Yukarı makamlara yeteneksiz ve tedbirsiz arkadaşlarını getirecektir. Bunlar ise devletin iktisadına zarar verecek ve devletin iktisadına gelen zarar da asker ve ordunun zayıflamasına neden olacaktır. Böylece devlet yaşlanmış olup dağılma sürecine girecektir (Haldun, 2004:323).

Riyaset ve Devlet (Mülk)

İbn-i Haldun mukaddime adlı eserinde bahseden konulardan biri de devlet ile riyaset kavramının ayrımıdır. O riyaset ve devletin asabiyet ile ortaya çıkışına inanır. Ona göre devlet kuruluş ve otorite bakımından iki aşamalı olarak ortaya çıkmaktadır. Biri otorite ve güç sahibi devlet diğeri ise otoritesi ahlaki değerlere bağlı riyasettir. Adı geçen düşünüre göre bedevilik döneminde kabile içinde en güçlü ve saygın kişi kabilenin önderliğini üstlenmektedir. Bu önderlik de güç neticesinde sahip olunacak fakat kabile reisi daha çok saygı ve ahlaki bir otoriteye sahiptir. Kabile reis hükümdar olabilmek için başka kabilelere galebe etmesi gerekmektedir (Haldun, 2004:270). Kabile reis ya riyaset sahibi verdiği emir ve buyururları zor ve güçle amele aşırılmaz. Çünkü kabile reisi askeri ve yasal bir güçten yoksundur. Yukarıda da değinildiği gibi kabile reisi bir hükümdar değildir. Fakat eşit insanların arasında bir yöneticidir. Burada daha çok ahlak, saygı ve asabiyet hissi hâkimdir (Toku, 2002:98).

İbn-i Haldun devletin oluşmasını riyasetin devamı olarak kabul etmektedir. Ona göre asabiyetin amacı devlet kurmaktır olduğundan dolayı kabile reisi bu hedefe ulaşmak için durmadan başka kabileleri hâkimiyetine almak için savaşır. Savaşlar veya iki kabilenin eşit güce sahip olmaları durumunda anlaşma ile birleştikleri zaman devlet ortaya çıkacaktır. (Haldun, 2004:270). Devletin riyasetten farklı kılan en önemli unsur güce dayanan otorite, yasaların mevcudiyeti ve baskının var oluşudur. Yine adı geçen düşünür devlet tarafından uygulanan baskı ve zorun insan ve toplumun tabiatını gerekliliği olduğuna inanmaktadır. Ona göre kalabalık nüfus, asker ve büyük şehirleri ve idare etmek için güç ve baskı zaruri unsurdur (Toku, 2002:99).

Devletlerin Yıkılış Sebepleri

İbn-i Haldun devletin ihtiyarlaması ve sona ermesini iki başlık altında doğal neden ve doğal olmayan nedenler olarak incelemektedir. Birinci bölümde devletin insanlar gibi ömrü olduğunu savunmaktadır. Devlet insan gibi doğar, yaşar ve ölür. Devletin yok oluşu tabiatın gereğidir. Burada devlet organik bir sebepten dolayı ortadan kalkar ve yerine başka devlet gelir. İkinci bölümde İbn-i Haldun devletin yıkacak doğal olmayan nedenleri açıklamaktadır. Doğal olmayan nedenler ise asabiyetin zayıflaması, hükümdarın zulmü, ekonomik sistemin bozulması, sınırların genişliğinden dolayı çıkan sorunlardır.

1. Asabiyetin zayıflaması: Devlet asabiyet üzerinden ortaya çıkmıştır. Fakat devlet kurulduktan sonra hâkim olan kabile fertleri servet, mal ve eğlence içine girer ve ondan çıkmak zor olacaktır. Bu insanlar lüks yaşam ve rahatlık ile alışmak ile beraber eskilerini unutmaya başlar ve daha çok eğlenmek ve servet sahibi olmak isterler. Böylece bunların asabiyet duygusu zayıflar. Bu kişiler

devleti korumaktan aciz kalır. Hâkimiyeti sadece para, şahane giyim giymek ve rahat yaşamaktan ibaret olduğuna inanırlar (Haldun, 2004:271).

2. Hükümdarın zulmü: hükümdarın güzel ahlaka sahip olması gerekmektedir. İbn-i Haldun'a göre hükümdarlık zülüm ve istibdat ile sürmez. İbn-i Haldun'a göre hükümdarlık tanrının bir lütfü ve hediyesidir. Tanrı iyilik yapmak için hükümdar seçer. Çünkü tanrı kullarını iyiliğini ister. Ama tanrı istemediği hükümdarı ona kötü huy vermek ile ortadan kaldırır (Haldun, 2004:277).

3. Ekonomik sistemin bozulması: devletin ortaya çıkmasından bir süre sonra hükümdarlar ve hanedan fertleri lüks yaşamaya, eğlenmeye, pahalı giysi giymeye, büyük binalar yapmaya ve para harcamaya yönelirler. Böylece devletin harcı gelirinden ziyade olacaktır. Bu ise askerlerin maaşını azalması ve asker sayısının da azalmasına neden olacaktır. Çünkü bu durumda devlet eskisi gibi askerlerin maaşını ödeyemez. Asker sayısını azaltmak devletin korunması açısından tehlikeye sokar. Devlet bu durumda vatandaştan daha çok vergi almaya başlar fakat bu da kâfi olmaz ve asker sayısının azaltma devam eder. Bu devletin sadece komşulara karşı değil kendi vatandaşlarına karşı da zayıf duruma düşürür. Bir taraftan komşu devletler bu devletin topraklarına göz dikerken diğer taraftan kendi vatandaşlarından bir kısmı ayaklanır Böylece devletin yıkılması mümkün olacaktır (Haldun, 2004:312-313).

4. Sınırların genişliğinden dolayı çıkan sorunlar: İbn-i Haldun bir devletin sınırlarını genişletebilmesi için hanedan fertlerinin sayısının çok olması gerektiğini savunmaktadır. Ona göre yeni alınan toprakları idare edebilmek için hanedandan birinin o toprakları idare etmesi gerekmektedir. Eğer bir devlet hanedan fertlerinin sayısından çok bölge ve toprak parçasını ele geçirirse o devletin merkezini koruyacak asker ve yönetici yeterli derecede kalmayacaktır. Devletin merkezi savunma gücünden eksik olduğunu duyan komşular ve ele geçirilen toprakların halkı tarafından duyulunca onlar bu devlete karşı saldırıya geçer ve o devleti zor durumda bırakır (Haldun, 2004:314). İbn-i Haldun'a göre bir devlet topraklarını genişletebilmesi için yeterince kendi asabiyetinden olan yöneticiye ihtiyacı vardır. Eğer bu mevcut değilse devletin genişlemesi yıkılışına neden olacaktır. Bir devletin güçlü ve zayıf olması onu yöneticilerine sayısına bağlıdır (Haldun, 2004:305).

Uluslararası ilişkilerde İbn-i Haldun Düşüncesi

İbn-i Haldun bir siyasi düşünür olarak göz önünde tutulduğunda her şeyden önce onun düşüncesinde asabiyet ve asabiyetin amacı olan devlet kurma yani güçlünün zayıfa karşı kazandığı zafer neticesinde ortaya çıkan bir kurum olarak devlet ön planda çıkmaktadır. Ona göre devlet güç neticesinde veya savaş

neticesinde galip grup ve asabiyet tarafından kurulacaktır. İbn-i Haldun'da devletin temelini güç, otorite, egemenlik ve kuvvet teşkil etmektedir (Azarkan, 2017) Buna bakıldığından İbn-i Haldun'un bir realist olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda düşünürün realizm kuramı bağlamında incelemek gerekmektedir.

İbn-i Haldun ve Realizm kuramı

İkinci dünya savaşından önce idealist düşünceye dayanarak kurulan Milletler Cemiyet'in ikinci dünya savaşına engel olamadığı realizmin yükselmesine neden olmuştur. Uluslararası ilişkiler disiplinde realizm kuramının özü itibari ile incelendiğinde güç ve çıkar kavramları ön planda çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle güç ve çıkar kavramları realizmin odak noktasını teşkil etmektedir. Bu disipline göre uluslararası yapı güç mücadelesi meydanıdır (Arı, 2008:109).

İbn-i Haldun'un düşüncelerini özellikle onun en önemli teorisi olan asabiyeti realist disiplin çerçevesinde incelemek mümkün olacaktır. Çünkü düşünür önce Ümran ve daha sonra devletin ortaya çıkışını asabiyetin güçlü olması ile olacağını savunmaktadır. İbn-i Haldun insanların hayatlarını sürdürebilmeleri için toplumsal hayata ihtiyaçları olduğunu altını çizmekle beraber bu toplumsal hayatı bedevi ve hadari olarak iki aşamada ayırmaktadır. Bedevi toplum hayatında asabiyetin güçlü olduğunu ve bu güçlü asabiyetin devletin kurulmasındaki rolünü güçlüünün galibiyeti neticesi olarak anlatmaktadır. İbn-i Haldun devletin güç neticesinde ortaya çıktığına inanmaktadır. Ona göre devlet iki veya daha çok kabilenin birlerine karşı yürüttükleri savaşlarından doğmaktadır. Savaşta güçlü kazanır ve zayıf kaybeder. Kazanan devleti kurar ve kaybeden ise güçlüünün hâkimiyetini kabul edip onun otoritesinin altında yaşar (Ziya, 1940:142).

İbn-i Haldun insanların bedevilikte aralarındaki ilişkileri güç ilişkisi olduğunu kabul etmektedir. Ona göre insanlar bedevilikte asabiyet üzerinden başkasına hâkim olur ve riyaset kurar yani bir kişinin başkalarına hâkim olması neticesinde o kişi kabile reisliğine gelecek ve başkalar onun sözlerini dinleyecekler. Diğer bir ifade ile onlar bir üstün iradeye boyun eğmişleridir. Buna bağlı olarak bedevi toplumdan hadari topluma geçiş de güç ile olacaktır. İbn-i Haldun'un güç ifadesi asabiyet demektir. Devletin kurulması da bir ya daha çok kabilenin galibiyetinin neticesidir. Yani devletin kuruluşunda asabiyet vardır. Asabiyet olmadan devlet kurulamaz. İbn-i Haldun'da asabiyet ile kurulan devletin esasi güçlüünün zayıfa karşı kazandığı zaferdir (Elmalı, 2003:134).

İbn-i Haldun insanların bir birlerine yardım etmelerinin altında yatan nedeni başka taraftan gelecek saldırı olduğunu kabul etmektedir. Yani insanların yardımlaşmaya iten neden de güçtür. Yani insanlar kendi menfaatleri için başkalarıyla birleşip ve yardımlaşır. Realizm hem bireylerin hem de devletlerin menfaat ve çıkar için bir birleriyle ilişki kurduğunu kabul etmektedir. İbn-i Haldun devletler ve medeniyetler arasındaki ilişkilerin merkezi noktasını güç olarak kabul eder. İbn-i Haldun'un siyasal düşüncesinde de güç, asabiyet ve galebe önemli yer tutmaktadır.

İbn-i Haldun'a göre insanların tabiatları gereği her zaman bir otorite ve hükümdara ihtiyaçları vardır. Adı geçen düşünür otorite kurmanın sadece asabiyet ile olacağına inanmaktadır. Asabiyet olmadan otorite kurmak ya devlet oluşturmak imkânsız olacaktır (Haldun, 2004:269). İbn-i Haldun padişahlık ya devleti otoritenin

zor ve güç ile hâkim olacağını inanmakla beraber bunun riyasetten farklı kılan şeyi de riyasette zor ve güç hâkimiyeti olmayışıdır. Ona göre asabiyetin asıl amacı zor ve güçle devlet kurmak ve hâkimiyete sahip olmaktır (Haldun, 2004:269).

İbn-i Haldun kişilik olarak da çıkarıcı bir şahsiyete sahipti. Mukaddime de yer yer onun sultanlara karşı övgü dolu şiirlerine rastlanmak mümkündür. 1401 yılında Mısır Sultanı Emir Timur'a karşı savaşmak ve Dimeşk'i korumak için sefere çıkmıştır. Bu seferde İbn-i Haldun'un da yanında olmasını talep etmiştir. İbn-i Haldun görevde olmadığı için gelmeyi kabul etmemiş fakat sultan tarafından bir miktar bağış ve hediye verildikten sonra sultan ile yola çıkmıştır. 35 gün Emir Timur'un yanında kaldığı müddette Timur'a yakınlaşmak ve onu hoşnut etmek için övgüler yapmıştır. Bir keresinde Timur'a dünya hazreti Adam'dan o güne kadar onun gibi adil ve bilgili hükümdar görmediğini söylemiştir. Bunun 30-40 yıldır onun beklediğini anlatmıştır (Haldun, 2004:207). Bu iki hadise mukaddimede yazılan hadiselerden örnek olarak İbn-i Haldun ne kadar çıkarıcı ve meddah olduğunu anlatmak için yeterli olacaktır.

İbn-i Haldun'un Metodu

İbn-i Haldun dünya çapında tanınan en önemli tarihçi, sosyolog, siyaset bilimci, devlet adamı, şair ve yazardır. Onun sosyal bilim için katkı sağladığı en önemli metot eleştirel tarih yazımı anlayışıdır. Tarihçilik gerek doğuda gerek batıda İbn-i Haldun'dan önce rivayetçi anlayışla yazılıp gelmiştir. İbn-i Haldun bu metodu eleştirmekle rivayetçi tarih yazım anlayışın tarih olmadığını öne sürmüştür. Rivayetçi ya vakanüvislik tarih anlayışında sadece devlet adamlarını işleri, savaşları ve başka devletlerle irtibatları yazılmıştır. Bu tarih anlayış hükümdarlar tarihi idi. Bu tarih anlayışında başka vatandaşların etkisi ve rolü tarihi hadiselerde asla gösterilmez ve yazılmayacaktı. İbn-i Haldun bu tarih anlayışını yanlış olduğunu ileri sürmüştür (Yıldırım, 1990:23).

İbn-i Haldun'a göre tarih sadece taklit etmek değildir. O önceki tarihçileri taklitçilikle eleştirir. O kendisinden önceki İslam tarihçilerini de eleştirir. Onların taklidinden dolayı yanlış bilgiler ile doğru bilgilerin fark edilmeyerek nesilden nesle aktarıldığından bahseder. O rivayetlerdeki doğru ve yanlış fark etmek için hadiselerin neden sonuç ilişkisi ile analiz edilmesini ileri sürer. Tarihteki yanlış ve doğruları bulmak ve doğruları tarih olarak yazmak için o hadiselerin nedeni ve sonucunu iyi araştırmak ve ona göre karar vermek lazımdır (Haldun, 2004:77). İbn-i Haldun kendi yazdığı Tarihuliberi neden sonuç ilişkisine göre yazıldığını öne sürerek bu kitabı okuyanlar geçmiş anlamak için devletlerin nasıl ortaya çıktığını ve nasıl kaybolduğunu öğreneceklerini öne sürer. Bunun için tarih yazımında taklit ortadan kalkacak ve yanlış bilgiler aktarılmayacağından bahseder.

İbn-i Haldun tarihi yanlışlardan arındırmak için tarihçi her duyduğunu kabul etmemeli belki o hadiseyle ilgili o zamanın gelenekleri, adetleri, doğal durumu, siyasi durumu, toplumların keyfiyetini ve görünmeyen nedenleri araştırmak gerektiğini savunmaktadır. İbn-i Haldun tarih yazımında dikkat ettiği başka bir metot da akılcılıktır. O rivayetleri akılca kabul edilip edilmeyeceğine dikkat edilmesini önerir. Ona göre özellik rivayetlerde askerlerin sayısı ve malvarlığını gösteren adetlere dikkat edilmeli ve sayıların akılca kabul edilir olup olmadığını incelenmelidir. O bu yanlışlardan Beni İsrail askerleri konusundaki yanlışları örnek

göstermektedir. Mesudi ve bazı tarihçilerin yazdıklarına göre Hazret Musa Tiya'da sürgünde olduğu zaman 20 yaş üzerinde ve gücü olan herkesin silah almasını emretmiş. Asker sayısı 600 bini aşmıştır. İbn-i Haldun bu hadise akılcı kabul edilemeyeceğini iddia eder. İbn-i Haldun'a göre o zamanki şartlara göre bütün Mısır ve Şam'ın durumu ve genişliği bu kadar askere yiyecek, içecek ve maaş temin edebilecek kadar yeterli değildir. İbn-i Haldun İran devletinin Beni İsrail'den daha büyük olduğunu ve asker sayısını Beni İsrail'e göre çok az olduğunu göstermekle 600 bini aşkın bir asker sayısını Beni İsrail için kabul edilemez olduğunu iddia eder (Haldun, 2004:85). Beni İsrail ordusunun sayısı yanı sıra Hazret Musa ve Beni İsrail arasında dört nesil fasile mevcuttur.

İbn-i Haldun tarihçileri yanlışlara sokan sebepleri şu şekilde sıralanır:

- Bir akıma, bir mezhebe taraftarlık
- Görülen ve duyulan vakaların amacını bilmeden sadece kendi öngörüsüne göre rivayet etmek.
- Devlet adamlarına ve zenginlere yakın olmak için tarih yazmak.
- Hadiseleri rivayet eden kişileri iyi tanımama ve onların kişiliğini bilmemek ve eleştirmemek.
- İlmi Ümran ve oluşumu hakkında bilgi sahibi olmamak. İbn-i Haldun'a göre tarihçi İlmi Ümranı iyi bilmelidir.

İbn-i Haldun'un metodunda neden sonuç ilişkisi ve akılcılıktan sonra önemli olan metod kaynakların eleştirilmesi ve kontrol edilmesidir. Bunun için İbn-i Haldun Ebu Selama kalesinde tarihuliberibittirdikten sonra onun kaynaklarını yakından görmek için Tunus ve Mısır'a gitmiştir. (Yıldırım, 1990:25-26). İbn-i Haldun tarihçilerin hadis ilminde olduğu gibi "cerh ve tadil" yönetimi ile rivayetçilerin hakkında eleştiride bulunmalarını önermektedir. Cerh ve tadil yönetimine göre rivayetçinin sadık olup olmadığı ortaya çıkarılır. İbn-i Haldun tarihi ve sosyolojik hadiseleri incelerken önceki tarihçiler gibi tek yönlü değil çok yönlü ele alırdı. Bunun için günümüzde İbn-i Haldun çok yönlü bir düşünür olarak tanınmaktadır (Yıldırım, 1990:29-30).

Sonuç

1332 yılında Tunus'ta dünyaya gelen İbn-i Haldun Mağrip, Fas, Endülüs ve Dimeşk'te yaşamaktan sonra 1406 yılında Mısır'da vefat etmiştir. İbn-i Haldun değişik yerlerde, değişik devletlerde, değişik mevkilerde görev yapmıştır. O kâtiplikten hâcibliğe, müderrislikten, yargıçlık ve diplomatikliğe kadar görevde bulunmuştur. İbn-i Haldun tarih, siyaset, sosyoloji, şiir, hadis ilmi ile ilgilenmiştir. Bunun için bugün İbn-i Haldun adı ortaya geldiğinde fikirlerde çok yönlü bir bilim adamı gelmektedir. İbn-i Haldun ün kazanmasına neden olan eseri tarihuliber adlı kitabının girişi mahiyetinde yazılan iki ciltli mukaddimedir.

İbn-i Haldun tarih yazımında en önemli katkısı tarihin neden sonuç ilişkiler, tarafsızlık ilkesi, tarihin kaynağını eleştirilmesi ve Ümran ilminin sayesinde yazılmasını önermesidir. O tarihi tek yönlülükten kurtarmış ve çok yönlü bir ilim haline getirmiştir. O tarih yazarken, sosyoloji, iktisat, siyaset ve coğrafya

bilimlerinden istifade etmiştir. Bunun için kendisinden önceki tarihçileri taklitçilik ile suçlamakta ve sadece haberci olarak tanımaktadır.

Onun en çok istifade ettiği kavramlar ise asabiyet, Ümran ve mülktür. O Ümranın ilmini kurucusu olarak tanınmaktadır. Ona göre devlet insanların bireysel hayattan toplumsal hayata geçmesi ile ortaya çıkmıştır. Devletin ortaya çıkışında en önemli unsur ise asabiyet ve güçtür. Devlet ona göre bedevi toplumdan hadari topluma geçmekle olur. Uluslar arası ilişkiler kuramı kapsamında ele almak istendiğinde İbn-i Haldun en çok realizm akıma yakındır. Çünkü realizmde olduğu gibi hem kişiliğinde hem siyasi düşüncesinde çıkarıcılık açıkça görülmektedir.

Kaynakça

- A.EzeliAzarkan. *İbn-i Haldun'un devlet görüşü(yönetimler döngüsü)*. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi. 19.08.2018, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/esosder/article/view/5000067895>.
- Arslan A. (2002). *İbn-i Haldun'un ilim ve fikir dünyası*, Ankara: Vadi Yayınları.
- Arı T. (2008). *Uluslararası ilişkiler ve dış politika*, Bursa: Mkm Yayınları.
- Elmalı O.(2003). İbn-i Haldun ve Machiavelli'nin realist kuramları. *Ekev Akademisi Dergisi. Cilt 7.(Sayı 15)*
- Felsefe tarihi İbn-i Haldun(İbn-i Haldun'un tarih felsefesi)*. (1979). (MecidMesudi çev.). Tahran: Bangah Tercüme ve Naşri Kitap Yayınları.
- Fischel W. (y.t. yok.) *İbn-i Haldun ve Timur*. (S. Nefisi ve N. Nefisi Çev.). Tahran: Hüner Yayınları.
- Hülagü O.(1999). *Farabi ve İbn-i Haldun'da devlet düşüncesi*, İstanbul: Kırkambar Yayınları.
- İbn-i Haldun. (2004). *Târîhu'l-İber. 6. Cilt.* (A. M. Ayeti Çev.). Tahran:İran Milli Kütüphanesi.
- İbn-i Haldun. (2011). *bilim ile siyaset arasında hatıralar. Et-tarif.* (V. Akyüz Çev.) İstanbul: Dergâh Yayınları.
- İbn-i Haldun. (2012) *Mukaddime. 1. Cilt.* (M. P. Günabadi Çev.). İran: Elmi ve Ferhangi yayınları.
- Karagül M. (2016). İbn-i Haldun'da asabiyet ile devlet ve mülk ilişkisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İİBF Dergisi. Cilt 1(Sayı 6)*.
- Kaymak O. *İbn-i Haldun'un asabiyet kavramı*. 02.08.2018, <http://www.ilimvemedenyet.com/kavramsalsanalizleribnhaldununasabiyetkavrami.html>.
- Locoste Y. (2002). *tarih biliminin doğuşu İbn-i Haldun*. (M. Sert Çev.). İstanbul: Donkişot Yayınları.
- Rafih H. (2008). Berresi ve farazuFurudi devlet der Andişaiİbn-i Haldun(İbn-i Haldun düşüncesinde devletin incelenmesi). *Faslnameitahası İlmi Siyaset (Siyaset Bilimler İhtisası Dergisi) Cilt 11 (Sayı 31)*.
- Say S. (2011). *İbn-i Haldun'un düşünce sistemi ve uluslararası ilişkiler kuramı*. İstanbul: Harf Yayınları.
- Şen Z. *Unutulan dönem endülüs tarihine kısa bakış*.07.08.2018, www.zafersen.com/unutulan-donem-endulus-tarihine-kisa-bir-bakis.pdf.
- Şenol H.F. (2014). İbn-i Haldun. A. Tunçel. (Ed). *siyaset felsefesi tarihi Platon'dan Zizek'e*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Timur E. (1993). *Ben cihan guşa Timur'um*. (ZabiullahMansuri Çev.) Tahran: Mastufi Yayınları.

Toku N. (2002). *İlmi Ümran İbn-i Haldun'da toplum bilimsel düşünce*.
Ankara: Akçağ Yayınları.

Yıldırım Y.(1990). *İbn-i Haldun'un metodu ve ümran teorisi*.
(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul, Marmara Üniversitesi.

Ziya H. ve Fahri Z.(1940). *İbn-i Haldun*, İstanbul: Kanaat Kitabevi.